

ПРОБЛЕМИ ПОХОДЖЕННЯ КНЯЗІВ ОСТРОЗЬКИХ. ГЕНЕАЛОГІЧНІ ТРУДНОЦІ

Т. Балабушевич, І. Тесленко (кафедра історії)

Питання про походження князів Острозьких вперше стало актуальним у другій половині XVI століття, саме в той період історії українських земель, коли вони входили до складу Речі Посполитої і починалася боротьба православного руського елемента з польсько-католицьким. Внаслідок цієї боротьби виявляються слабкі місця православної церкви, що врешті призводить до тривалого кризового періоду.

Хоча юридично українська православна магнатерія і шляхта були відтиснуті від великих урядів у Великому Князівстві ще за Городельським привілеєм 1413 р., траплялися поодинокі випадки, коли цей принцип порушувався. Серед таких випадків і посідання князем Костянтином Івановичем Острозьким урядів Троцького воєводи, Віленського каштеляна і великого гетьмана литовського. Крім того цей князь був одним з найвпливовіших політичних діячів всієї Литовської держави, про що свідчить місце його підписів у постановах та інших документах Панів-ради (починаючи з 20-х рр. XVI ст. — перший після біскупів, чий підписи, за звичаєм, ставилися попереду). Слід зазначити, що вже в ті часи в Литві була сформована антиправославна коаліція на чолі з єпископом віленським Войтехом Табором. Конфронтація між православними і католиками дійшла навіть до військових сутичок, а після смерті великого князя Олександра і до відвертого кровопролиття (між прибічниками М. Глинського і В. Табора¹). Не зважаючи на те, що князь Михайло Глинський був серед литовців, безперечно, народним героєм², православні не пішли за ним ще й тому, що пам'ятали про його татарське походження.

Інша ситуація була із князем Костянтином Івановичем Острозьким, проти якого коаліції було діяти набагато складніше через його величезні заслуги перед обома державами. І тут знову бачимо, як питання родоводу поступово набуває політичної ваги, оскільки воно дозволяє чи забороняє людині на щось претендувати. Тоді ж

¹ Найвідданішим прибічником Табора і ворогом Глинського був восвода троцький Ян Заберезький, що мав вплив на великого князя.

² Про це пише Сигізмунд Герберштейн: "... У наші часи у Литовців особливо знаменитими військовою славою були дві людини: Костянтин, Князь Острозький, і Князь Михайло Глинський..." Як і в Римській імперії, стати популярним у Великому князівстві можна було за допомогою меча, а потреба в збройній охороні кордонів була актуальною через постійні набіги татар на півдні та війни з московитами на сході.

можна простежити перші прояви цікавості до генеалогічного древа Острозьких як православного люду, так і католиків. Але погляди ворогуючих сторін на дане питання залишаються абсолютно різними. В той час як князь Костянтин Іванович вніс у помянник Дубенської церкви свій рід з позначкою "Благовірні князі Турівські" (отже — нащадки Рюриковичів), його політичні опоненти навпаки — вказують на дрібність фамілії Острозьких, до того ж додають, що сам князь навіть фізіономію має підозрілу, а в душі, певно, носить чорні думи — "підє дорогою Глинського".

Та князь Костянтин Іванович тоді був уже занадто старий для якоїсь боротьби і незабаром помер у 1530 році. За життя його сина, князя Василя-Костянтина Костянтиновича³, була висунута нова теорія походження — від славного роду князів Галицьких — Романовичів. Про це довідуємося з творів придворних письменників і поетів князя, з літописів та інш. джерел (див. твори С. Пекаліда, "Палінодію" Копистенського, Літопис Литовський і Жмудський ...), що копіювалися істориками без всякого аналізу аж до XIX ст.⁴ І це не дивно, оскільки факт безперервності династичної традиції на Україні-Руси був дуже почесний і до того ж відповідав ідеології Російської імперії⁵. Тоді ж, у другій половині XVI століття, питання стояло не так політичне, як релігійне, а рід Романовичів — захисників православної віри і всього краю — підходив навіть за географічним принципом. Однією з головніших причин непопулярності цієї теорії в наші дні є велика вікова дистанція між першим достовірно відомим князем Острозьким Данилом і його ймовірним батьком Васильком Романовичем (онук Данила Галицького)⁶.

³ Ще донині історики плутають батька і сина Острозьких через однакове ім'я (при тому більше уваги приділяючи Василеві-Костянтинові, що став відомим через участь у Берестейському соборі й антикатолицькому русі та як засновник Острозької Академії), але такі помилки неприпустимі, бо заслуги князя Костянтина Івановича, великого гетьмана литовського, аж ніяк не є меншими, а, може, й більші за те, що зробив його син.

⁴ Цікавими також є теорії походження М. Стрийковського — від князів Друцьких і московських літописців ("Сказання про князів Володимирських"), котрі називають першим Острозьким князя Івана Ольгердовича. Крім всього того маємо ще декілька вельми сумнівних, надуманих варіантів — походження князів від якихось варязьких конунгів, що прийшли на ці землі разом з Рюриком (Руліковський і Радзівінський), від одного з синів Кейстута — Воїдата (Петров П. Н.) та інші.

⁵ *Яковенко Н. М.* Українська шляхта з кінця XVI до середини XVII ст. — К., 1993, с. 88.

⁶ Зараз почала домінувати ідея про те, що Острозькі походять від "Турівської" гілки Гедиміновичів, але вона також має свій недолік у тому, що спирається головним чином на вже згаданий помянник з надписом "Благовірні князі Турівські" і тим, що в XIV столітті в Турові правили Наримунтовичі. Але, як слушно зазначає Ярушевич, це ще не визначає їхнього походження, бо, наприклад, і Радзивілли писалися "на Несвиж".

Набагато складніші проблеми починаються із розглядом генеалогії Острозьких (до князя Василя-Костянтина Костянтиновича) через брак достатньої кількості джерел з цього питання періоду XIV—XV ст. Обмежимося тут лише найголовнішими:

1) Стосовно братів князя Федора Даниловича — Михайла і Юрія Холмського. Кардашевич і Конечний виводять від першого з них князя Юрія Семеновича, що у 50-х роках XV ст. разом з Гаштольдом стоять в опозиції до Казимира Ягайловича (? — Юрій, перший князь Заславський). Існування другого з них як Острозького додається вперше Ю. Пузиною і з сучасних фахівців — у Н. М. Яковенко;

2) той самий князь Федір Острозький — відомий полководець XV ст. (бився у литовському війську під Грюнвальдом, брав участь у боротьбі Свидригайла із Ягайлом тощо) називався ще донедавна серед тих польських панів, котрі поїхали у Чехію на допомогу гуситам. Але вже зараз у наукових роботах зустрічаємо припущення (йде від Вольфа) про те, що в Чехії був не Федір Данилович, а Федір (Фрідріх) Федорович Острозький, його син. Начебто він одружився там і був родоначальником гілки князів волинських у Чехії (!), але джерела згадують ще тільки про його сина Вячеслава-Фрідріха;

3) генеалогічні проблеми виникають із кількістю сестер і родом брата князя Костянтина Івановича — Михайла Острозького. Останній за Стрийковським мав дочку Марусю і сина Романа, котрий молодим загинув на очах Костянтина Івановича у битві з татарами під Меджибожем (зима 1516 р.). Але Михайло був старшим братом гетьмана Костянтина Івановича, з чого випливає, що Роман мав бути спадкоємцем більшої частини маєтків Острозьких (про це джерела не згадують; висувається припущення, що якщо Роман і існував, то Костянтин Іванович міг бути його опікуном).

Старі російські джерела (П. Долгоруков, А. Лобанов-Ростовський та інші) згадують чотирьох сестер кн. Костянтина Івановича, серед них лише одна має ім'я (Марія Іванівна — замужем за кн. Андрієм Олександровичем Сангушком). Хто ж були ще три княгині Острозькі? Одна з них — за старостою Луцьким, маршалком Волинської землі Семеном Олізаровичем Шиловичем⁷ (мала двоюрідну сестру, знову-таки без імені і за Олізаром Шиловичем), друга — за кн. Юрієм Івановичем Дубровицьким-Гольшанським, а от третя, що вийшла заміж за пана Богуша Боговитиновича була не сестрою, а небогою Костянтина Івановича — донькою кнг. Марії Іванівни і кн. Сангушка — Анастасією. Зарахування цієї особи до ро-

⁷ Їхнім онуком був один з перших козацьких ватажків — князь Дмитро-Байда Вишневецький!

дини великого гетьмана литовського має своє пояснення. Річ у тім, що після смерті Семена Шиловича — батька Анастасії, опікуном дівчини стає саме кн. Костянтин, і він же видає її заміж за кн. Януша Сангушка. Зі смертю останнього, кн. Острозький знов приймає небогу до своєї родини і незабаром вдруге видає її за князя Івана Вишневецького. Таке опікунство над Анастасією, напевне, і було причиною здогадів, начебто вона була сестрою князя Костянтина Івановича...

Отже, проблеми походження (1) і встановлення точного генеалогічного древа (2) князів Острозьких (як і сама діяльність представників цього роду⁸), не зважаючи на поодинокі наукові праці, залишаються відкритими питаннями нашої історії. Що стосується першої з вищезгаданих проблем, то слід було б, детально проаналізувавши використані різними авторами джерела (з урахуванням всіх їхніх недоліків), зробити якийсь підсумок, що поклав би край непорозумінням і плутанині у дослідженнях (до виявлення нових доказів тієї чи іншої теорії)⁹.

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖІНОЧИХ МОНАСТИРІВ КИЄВА ДОМОНГОЛЬСЬКОГО ПЕРІОДУ

М. Болгарова (кафедра історії)

Історія жіночих монастирів, як і монастирів взагалі, бере початок з IV ст. Засновником першого спільного для проживання монастиря вважається воїн римської армії Пахомій, який прийняв християнство. Він заснував і перший жіночий монастир у Верхньому Єгипті для своєї сестри Марії. Звідси пішли інші жіночі монастирі, що з прийняттям християнства також почали створюватися в Київській Русі. За літописними джерелами в Києві в домонгольський період їх нараховується чотири. Це монастирі св. Ірини, св. Андрія (так званий Янчин монастир), св. Миколи та св. Лазаря.

Найбільш згадуваними в літописі та певною мірою дослідженими є монастирі св. Ірини та св. Андрія. За браком літописних та археологічних даних менш дослідженим є монастир св. Миколи. Монастир св. Лазаря не досліджувався взагалі. На підставі даних

⁸ Ще одним приводом може стати написання історії роду князів Острозьких.

⁹ Щодо окремих представників роду князів Острозьких, то маємо праці лише про прп. Феодосія (Федора) Даниловича, Костянтина Івановича, його сина Василя-Костянтина Костянтиновича, Галшку Іллівну і Ганну-Алоїзу Олександрівну (Ходкевич).